

POZNÁMKY K JEDNEJ FORME DIALEKTIKY A LOGIKY

ZDENA HLÁVKOVÁ

Zrod tretieho stavu v lone feudálnej spoločnosti priniesol so sebou nový druh životnej filozofie, ktorá na jednej strane emancipovala človeka a jeho slobodu, avšak na druhej strane vyjadrovala prízemnosť ideálov, pragmatizmus a oportúnnosť, ktoré sa stali predmetom výsmechu v umeleckej tvorbe. Svoju zaslúženú kritiku dostali črty, ako sú egoizmus, lakomosť a hrabivosť, dvojtvárnosť, opatrníctvo, karierizmus, prispôsobivosť a kompromisníctvo atď. (ktoré prezentujú termín malomeštiactvo), neskôr aj od proletárov a ich ideových vodcov. Najmä Marx poukázal na sociálny zdroj tejto prízemnej životnej filozofie, keď odhalil jej nositeľa v drobnej buržoázii, ktorá zastáva stredné sociálne postavenie medzi prácou a kapitálom, a zároveň analyzoval aj jej spôsob myslenia.

Dalo by sa predpokladať, aj sa predpokladalo, že spolu s procesom napredujúcej sociálnej diferenciácie ľudí k pólu kapitálu alebo práce, a teda akýmsi prirodzeným zánikom maloburžu alebo likvidáciou súkromného vlastníctva a tým aj vzťahu medzi prácou a kapitálom zanikne aj malomeštiacka mentalita, životná filozofia a logika myslenia. Ak by sme však porovnali mentalitu, životnú orientáciu a spôsob uvažovania maloburžuov z obdobia klasického kapitalizmu s mentalitou stredných vrstiev modernej spoločnosti, či už v kapitalistických alebo socialistických krajinách, zistili by sme, že i keď niektoré črty ustúpili do pozadia alebo sa transformovali na iné (šetrnosť na konzum), mnohé pretvárajú, čo svedčí o tom, že pravdepodobne ide o kmeňové črty toho istého sociálneho javu. Preto sa domnievame, že malomeštiactvo nie je výrazom mentality, životnej filozofie a logiky myslenia len maloburžuov, ale charakterizuje stredné sociálne vrstvy vôbec, a pravdepodobne má aj hlbšie antropologické predpoklady v každom človeku. V tejto štúdii sa pokúsime o krátku analýzu zvláštností logiky a „dialektiky“ malomeštiackeho spôsobu uvažovania. V určitom zmysle pôjde nám aj o dešifrovanie Marxových poznámok, že malomeštiak je stelesneným protirečením, že „...maloburžo je presvedčený, že našiel správnu mieru, ktorá sa líši od zlatej strednej cesty, že maloburžo zbožštuje protirečenie, že je zložený zo samého „jednak“ a „onak“. (K. Marx, *Bieda filozofie*, Slov. nakl. politickej literatúry, 1955, 15–16, 37–38.)

I keď je malomeštiak sám v sebe stelesneným protirečením, nenávidí ho. Nechce byť rozdvojeným, vyhýba sa konfliktom a napätiam. Omnoho viac ako ľudia v inom habite sociálneho bytia túži až chorobne po pokoji, stálosti, istote a nenávidí sociálne premeny. Pokoj môže dosiahnuť fakticky alebo iluzórne. Fakticky ho dosahuje neangážovanosťou v spoločenských záležitostiach a premenách, pružným prispôbením sa každej prevahe moci a situácie, ktorú sa snaží využiť len pre svoj úzkoprý osobný prospech. Iluzórne ho

dosahuje v rámci všedného alebo aj teoretického myslenia viacerými spôsobmi. Vidí len jednotlivé javy, pripúšťa, ba zdôrazňuje, zbožštuje ich nezávislosť, výlučnosť, protikladnosť, ale popre ich vlastnú vnútornú protirečivosť, na čo niekedy stačí nevidieť a neuznať existenciu jednej stránky daného javu, tej, ktorá je preňho negatívna, nepríjemná. Najčastejšie mu ani nejde o vedomý klam, ktorým chce zakrývať svoje praktické manévrovanie vo využívaní skutočných rozporov pre svoje egoistické ciele, alebo o vedomý sebaklam, v ktorom sa cíti príjemne, v ktorom je sebaistý. Skôr tu možno hovoriť o jeho spôsobe myslenia, ktorý sa jemu samému zdá prirodzený, normálny a zdravý. Takýto spôsob myslenia a videnia sveta živí v ňom optimizmus a romantizmus, ktorý však často postihuje kríza a prevracia sa v ľavičiarsko-anarchistickú vzburu proti negatívnym javom sveta. Romantizmus, na ktorý upozornil Marx u niektorých maloburžoázných ekonómov, mohli sme v nedávnom období zaznamenať aj u teoretikov socializmu, ktorí zakrývali oči druhým i svoje vlastné nad negatívnymi stránkami socialistickej spoločnosti, ktoré sama imanentne obsahuje. Tvrdili a nahovárali iným aj sami sebe, že protirečivosť spoločenskej skutočnosti má iba kapitalizmus. Socializmus sa predstavuje ako také spoločenské usporiadanie, ktoré nastoľuje priezračné, neprotirečivé vzťahy, a ak sa stretáme s nejakými negatívnymi vzťahmi, tak sú to iba prežitky kapitalizmu vo vedomí ľudí.

Protirečivá skutočnosť však pomerne ľahko rozbíja túto romantickú ilúziu, najmä ak protirečenia a napätia narastú a vyostria sa. Vtedy aj malomeštiak je nútený uznať jej protirečivú, konfliktovú povahu. V danom prípade sa však meštiak rýchle orientuje a nachádza druhý spôsob, ako si zabezpečiť pokoj a zakryť pred druhými a niekedy i pred sebou samým svoju utilitárnu každodennosť. Ako príklad nám tu môže poslúžiť teoretizovanie iných maloburžoázných ekonómov, ktorých si Marx tiež všimol, a ktorých spôsob uvažovania nie je veľmi vzdialený mnohým našim ľuďom, a to i teoretikom, i keď sa nedostali do bližšieho styku s Heglovou dialektikou ako Proudhon, ale s Marxovou dialektikou, pravda, v zjednodušenom, z vulgarizovanom podaní. Priznávajú síce existenciu protikladov, ale „humanisticky“, najčastejšie však z neschopnosti hlbšieho dialektického myslenia zostávajú na povrchnom a metafyzickom štádiu poznania, (na tom štádiu, na ktorom suverénne panuje formálne logický zákon neprotirečenia), a fixujú tieto protiklady ako čisto vonkajšie, vnútorne medzi sebou nespäté, náhodné, jestvujúce iba vedľa seba a absolutne sa vylučujúce.

„Celá teória tejto školy — píše Marx — pozostáva z nekonečných rozlišovaní medzi teóriou a praxou, medzi zásadami a výsledkami, medzi ideou a jej aplikáciou, medzi obsahom a formou, medzi podstatou a skutočnosťou, medzi právom a faktom, medzi dobrou a zlou stránkou“. (Marx, *Bieda filozofie*, Slov, nakl. polit. literatúry, 1955, 116.)

Malomeštiak sa riadi v tomto prípade výlučne zásadami formálnej logiky. Formálna logika pozná totiž iba jednotlivé veci, ich totožnosť so sebou samými alebo ich vonkajšiu rozdielnosť, respektíve ich absolútnu protikladnosť. Nepozná

a popiera protikladnosť vo vnútri vecí; vec nechápe ako protirečivú jednotu. A keď malomeštiak prechádza k vnímaniu tejto protirečivosti samej veci, stráca sa mu zo zreteľa zase jej jednota, protiklady vystúpia mu z jednoty a existenčnej závislosti, a predstavia sa mu len ako samostatné a vo svojej existencii absolútne sa vylučujúce veci.

Podobne ako pre Proudhona (ktorý sa dosť povrchne zoznámil s Heglovou dialektikou) má každá ekonomická kategória, tak aj pre nášho malomeštiaka (ktorý sa zase povrchne zoznámil s Marxovou dialektikou) má každá vec dve stránky: „dobrú“ a „zlú“. Treba vyriešiť problém — zachovať dobrú a odstrániť zlú stránku. (Marx, *Bieda filozofie*, 1955, 105). Mnohí dnešní praktici i teoretici uvažujú takisto ako tí ekonómovia, ktorých Marx nazval „filantropmi“. Každá vec a teda aj nová, vznikajúca vec má pre ľudí nielen kladné, ale aj záporné stránky. My však — uvažujú naši „dialektici — filantropi“ — nemôžeme za nijakých okolností dopustiť, aby nová a naša vec mala nejaké negatívne stránky. Hneď treba na ne upozorniť, skritizovať ich a vôbec, treba prijať také opatrenia, aby sme ich hneď odstránili. Samozrejme, že najúčinnjším spôsobom boja proti negatívnym stránkam novej veci je nepripustiť ju vôbec k životu. Tento oportunistický postoj k novému by sme mohli charakterizovať ako konzervatívny oportunizmus. Ak dosiahne formu oficiálneho postoja, môže vyvolať k životu ako svoju protiváhu postoj, ktorý by sme mohli nazvať „progresívnym“ oportunizmom. Jeho podstata spočíva v presvedčení, že v boji proti oficiálnemu konzervatívnemu oportunizmu a jeho metódam je lepšie radšej nepoukazovať ani na zjavné nedostatky a negatívne stránky nového len preto, aby sme nedali možnosť konzervatívnym silám postaviť sa proti tomuto novému.

Tým však, že títo „dialektici“ chcú odstrániť negatívne stránky vecí a teda im vlastné protirečenie, vlastne odstraňujú zdroj pohybu, zmeny a vývoja vecí. „Ak si však vytýčime za úlohu odstrániť zlú stránku — hovorí Marx — pretneť tým celý dialektický pohyb“. O to však malomeštiakovi ide, ešte šťastie, že nemá vždy takú moc, aby bol schopný poodstraňovať všetky negatívne stránky a tak zakonzervovať spoločenským vývojom dosiahnutý stav.

Títo „filantropi“ ... popierajú nutnosť antagonizmu; chcú urobiť zo všetkých buržuov ... Je samozrejmé, že v teórii možno ľahko abstrahovať od protirečenia, na ktoré v skutočnosti narážame na každom kroku. Táto teória by sa stala idealizovanou skutočnosťou. „Filantropi“ teda chcú zachovať kategórie, ktoré sú výrazom buržoáznych pomerov, avšak bez protirečenia, ktoré tvorí ich podstatu a ktoré je od nich neodlučiteľné. Namýšľajú si, že vážne bojujú proti buržoáznej praxi, a sú buržoáznejší než ostatní“ (K. Marx, *Bieda filozofie*, 1955, 116). Negatívnosť je práve „vnútornou pulzáciou samopohybu a životnosti“ (I. Lenin, *Filozofické zošity*, 1953, 111), lebo núti svoj druhý, konštitujúci a konzervujúci protipól k zmene, k prispôbeniu sa, k boju s negatívnosťou.

Pritom si treba uvedomiť, že charakterizovanie jedného pólu ako kladného a druhého ako záporného je veľmi relatívne a v čisto abstraktnej rovine stráca zmysel. Takto môžeme charakterizovať iba vzhľadom na záujmy niekoho, a to

vzhľadom na individuálne triedne alebo celospoločenské záujmy, pričom môžu vznikať kolízie medzi týmito záujmami, klad sa môže meniť v zápor a zápor v klad. Avšak každý klad vo vývojových reláciách obsahuje aj zápor a negatívnosť obsahuje pozitívnosť. Ide však o to, či na danej veci, pre existenciu tejto veci a najmä pre daný subjekt, prevažuje pozitívne alebo negatívne, podľa čoho potom charakterizujeme celú vec a určujeme aj náš postoj k nej.

Tým nechceme povedať, že by ľudia nemohli, alebo nemali zabrániť vzniku a rozšíreniu niektorých javov alebo, že by nemali prijať také opatrenia, aby sa negatívnosť týchto javov neprejavila. Iná vec je však odstránenie, likvidácia záporných a ponechanie kladných momentov javu, a iná vec je zabrániť tomu, aby sa negatívne stránky mnohých javov plne prejavili na živote ľudí. Pritom si však treba uvedomiť, že opatrenia použité k zábrane vzniku daného javu alebo k nedopusteniu plného prejavu jeho negatívnosti, vytvárajú novú skutočnosť, ktorá má pre ľudí často nepredvídané nielen kladné, ale znova aj záporné stránky. Odstránením negatívnej stránky daného javu ho kvalitatívne pretvárame na iný.

Keďže malomeštiak vcelku nemá rád protirečenie, operuje spojkami „*alebo* — *alebo*“, čím chce vylúčiť protirečivé sudy o tom istom jave. Keď však pripustí mnohoznačnosť a protirečivosť určení jedného a toho istého javu spojkami „*i — i*“ (a náš malomeštiak si veľmi obľúbil túto dialektiku!), hneď nám vynikne ďalšia zvláštnosť jeho logiky. Zo zásady nerozlišuje hlavné, dominujúce a vedľajšie, druhoradé postavenie týchto určení a protikladov pri celkovej charakteristike daného javu, či ich význam pre existenciu daného javu „pre seba“ a „pre nás“. I keď takejto „dialektike“ obzvlášť holdujú aj naši „dialektici“, nech nám ako príklad poslúži starý teoretik maloburžoázie, o ktorom Marx napísal: „Pre pána Proudhona má každá ekonomická kategória dve stránky: dobrú a zlú.“ Hľadá na kategórie ako maloburžoá na veľkých ľudí dejín: „Napoleon je veľký človek; urobil veľa dobrého, no spôsobil aj veľa zla“ (K. Marx, *Bieda filozofie*, 1955, 105).

Malomeštiak vie napokon teda aj priznať, že skutočnosť, daný jav je vnútorné protirečivý, že obsahuje viacero možností svojej realizácie (*i* tak, *i* onak), avšak keď má povedať, ktorá stránka je rozhodujúca v určení charakteru daného javu, alebo keď má ukázať, ktorá z protikladných tendencií v ňom obsiahnutých sa má plne realizovať a pretvoriť daný jav, keď sa má postaviť na stranu jednej z nich a angažovať sa pre jej realizáciu, teda keď sa má riešiť otázka *buď* — *alebo*, vtedy malomeštiak zostáva nerozhodným a neodvážnym. Plne sa nerozhodne a neangažuje ani pre jeden protipól (iba ak jedným z protipólov nie je on sám, jeho bezprostredný záujem), a pri slovnom chytráctve, napríklad tvrdení, že každý protipól má pravdu, zostáva predsa len na stanovisku „*i — i*“.

A tu sa nám črtá ďalšia zvláštnosť logiky malomeštiackeho uvažovania, ktorá vyjadruje jeho kompromisníctvo. Protirečenie „rieši“ a vlastne vôbec ho nerieši, pretože sa plne nerozhodne a neangažuje ani pre jeden jeho protipól, pre ten protipól, ktorého rozvoj vedie danú kvalitu za jej mieru a premieňa ju na inú kvalitu. Riešenie protirečenia vidí v eklektickej syntéze, v spo-

jení kladov jedného i druhého protikladu, v zmierení protikladov a pritom sa domnieva, že našiel správnu mieru, novú, tretiu a najsprávnejšiu cestu. Podľa Proudhona — "Každý ekonomický vzťah má svoje dobré a zlé stránky; je to jediný bod, v ktorom si pán Proudhon neprotirečí. Dobré stránky podľa neho vyzdvihujú národohospodári, zlé stránky napádajú socialisti. Od národohospodárov si vypožičiava presvedčenie o nevyhnutnosti večných vzťahov; od socialistov preberá ilúziu vidieť v biede len biedu (namiesto toho, aby v tom videl revolučnú, ničivú stránku, ktorá zmetie starú spoločnosť). Súhlasí s obidvoma . . . kritizuje však ich negatívne stránky a tak v maske objektivity . . . muža vedy, chce sa vznášať nad buržuami a proletármi; je však len maloburžoа, ustavične sa zmietajúci medzi politickou ekonómiou a komunizmom" (K. M a r x, *Bieda filozofie*, 1955, 34—35).

Nerozhodnosť a neangažovanosť pre tú alebo onú stránku a zotrvávanie na spojkách „i—i“ dáva malomeštiakovi fasádu životom skúseného dialektika a zároveň mu umožňuje prežiť, pravda, bez vyhraneného charakteru, bez chrbtovej kosti každú situáciu. Malomeštiak v tomto smere nie je silou spoločenského pokroku a procesu poľudšťovania a personalizácie človeka, je skorej silou, ktorá síce takmer vždy prežije každú spoločenskú premenu, ale nie je jej impulzom a realizátorom.

V tom prípade, ak jedným z protikladov spoločenskej skutočnosti je sám malomeštiak a jeho záujmy, ak sú jeho existenčné záujmy ohrozené, malomeštiak živelne a rýchle opúšťa zásadu „i—i“ a jednoznačne sa prikláňa k zásade „buď—alebo“, a to v smere svojho prospechu. A tu sa nám objavuje ďalšia črta logiky jeho uvažovania — spontánny radikalizmus, ktorý má však často iba takzvaný „pivný“ charakter.

Mohlo by sa povedať, že proletár háji len svoj osobný, egoistický záujem. Neháji ho však na úkor príslušníkov svojej triedy. Má vypestovaný cit solidarity a kolektívnosti. Uvedomuje si, že uspokojiť svoje potreby a realizovať svoje záujmy môže len kolektívne. Proti ekonomickej a politickej sile kapitálu zmôže niečo len organizovane — ako sociálna sila. Jeho súkromný, osobný záujem splýva v základe so záujmom jeho triedy. Nie je však len egoistickým záujmom jeho triedy, ale vyjadruje v tendencii záujem a túžbu ľudstva po odstránení vykorisťovania, ekonomickej nerovnosti, biedy a akéhokoľvek útľaku.

Maloburžoа, ktorý dal spôsobu ľudského bytia, života, typickú malomeštiacku tvár, či ktorý stypizoval ľudský životný prejav na malomeštiacky, ako stelesnené protirečenie, živí v sebe neustálu sociálnu a existenčnú neistotu a teda i neustálu túžbu po zabezpečení si stabilnejšieho a výhodnejšieho sociálneho bytia pre seba i svoju rodinu. Ustavične túži po životnom pokoji, ktorý si zabezpečuje buď sladkým romantickým sebaklamom, neuznávaním vnútornej protirečivosti vecí, buď neangažovaním sa do riešenia širších spoločenských konfliktov. To sú zdroje jeho konzervatívnosti, oportúnosti, konformizmu a živočíšneho utilitarizmu.

Vzniká nám však otázka, či každý človek nie je vnútorne protirečivý, či netúži po pokoji a existenčnej istote a či v zabezpečovaní tohto životného

pokoja, tejto životnej istoty, nehladá určitú mieru alebo zmiernenie napätia medzi protikladnými silami. Ide o otázku, či v základoch života a v spôsobe uvažovania každého človeka nie je sklon k malomeštiactvu, teda k malomeštiackemu konzervativizmu, oportunizmu, konformizmu a k uchovaniu biologického života ako najvyššej hodnoty; teda čím sa líši malomeštiacky spôsob života a najmä uvažovania od spôsobu uvažovania ľudí iných sociálnych vrstiev.

Fakticky aj skutočnosť aj každý človek je vnútorne protirečivý, rozdvojený a trpí touto protirečivosťou a rozdvojenosťou, prežíva tragiku protirečivosti skutočnosti, ktorá vchádza do neho ako podmienky jeho života a úporne sa snaží dosiahnuť bod existenčnej istoty, pokoj, pohodlie, čoho výrazom je jeho aktivita zameraná v tomto smere i jeho ideály, ktoré odrážajú protirečivosť a konfliktnosť života v podobe negácie toho, čo je človeku v živote nepríjemné, čo ho trápi. A v tom prípade, ak by sme sa iba povrchno pozerali na spôsoby, ktorými si malomeštiak a nemalomeštiak zabezpečuje existenčnú istotu, pocit životného pokoja a zachovania života, mohli by sme ich úplne ekleticky stotožniť alebo na druhej strane, postaviť tieto spôsoby do absolútnej diametrálnej sa vylučujúcej polohy, nevideli by sme spoločné momenty, cez ktoré by sme mohli človeka i malomeštiaka v ich spoločných vlastnostiach a zvláštnostiach hlbšie pochopiť. V danom prípade postupovali by sme v zajatí logiky uvažovania malomeštiaka, a to v prudkom prechode od oportunistického stotožnenia protikladov, či od ekletického kompromisu k anarchistickému sektárstvu, k absolútnemu rozdeleniu, rozdvojeniu a k „hurá“ radikalizmu.

Rozdiely sú už v množstve a intenzite životných protirečení, konfliktov a tragédií u ľudí s rozličným sociálnym bytím. Maloburžoá, a vôbec človek z takzvaných stredných sociálnych vrstiev má týchto životných protirečení a z nich vyplývajúcich obáv a neistôt a teda i túžob ich preklenutia oveľa viac ako ľudia iného spoločenského postavenia, pretože jeho sociálne bytie je vnútorne, vo svojich základoch rozdvojené, protirečivé, kým ľudia z iných sociálnych vrstiev majú jeden — pomerne natrvalo ustálený — základ svojho sociálneho bytia, pričom vládnuce triedy majú tento základ i právom kodifikovaný a štátnou a vojenskou mocou ochraňovaný.

Snaha vyhnúť sa životným protirečeniam, konfliktom a tragédiám, pokusy prekenuť nedokonalosť života v dokonalosti, sen o živote bez tragédií a úsilie o jeho realizáciu, túžbu a aktivitu prejavenu pri získavaní životnej istoty, pri zabezpečovaní lepšieho a bohatšieho života vidíme nielen u malomeštiakov, ale u každého človeka. Rozdiely sú však obzvlášť badateľné už v chápaní životných protirečení, v životnom zameraní i v spôsoboch, ako týmto protirečeniam predchádzať, ako ich obchádzať, resp. riešiť. Tieto rozdiely nevyplývajú iba a bezprostredne len z ekonomického postavenia ľudí a z ich ekonomických či materiálnych záujmov, ale vyplývajú v značnej miere aj z celkovej orientácie človeka, z jeho životnej filozofie, z jeho systému hodnôt, životných skúseností, (ktoré nemusia byť jednoduchým mechanickým výsledkom pôsobenia jeho sociálneho bytia), v súlade s ktorými hodnotí a riadi svoj život, svoju

činnosť, stavia sa k životným konfliktom i k svojim materiálnym záujmom. Malomeštiak pod tlakom životných skúseností stráca teocentrické zameranie veriaceho človeka, nedospieva však ešte úplne k antropologickému zornému uhlu, pretože sa zastavuje len pri jednom póle antropologického zorného uhla, len pri sebe a zostáva živočíšnym egoistom.

Sociálne bytie malomeštiaka je charakterizované ustavičným existenčným rizikom a s týmto bytím má čo stratiť aj ako človek — osoba, a preto sa stále bojí o seba, žije v neustálom existenčnom strachu, avšak na druhej strane, keďže sa v živote má lepšie ako bedár a proletár, neprenáša túžbu po pokoji do posmrtného života, do večného a absolútneho pokoja po smrti, ale túži po pokoji v tomto živote. Keďže sa však bojí zmeny, pretože nikdy nevie, čo mu prinesie, ale v každom prípade zmena vždy narúša pokoj a prináša ďalšiu neistotu, chce zachovať status quo. Hoci v ňom neprestajne žije túžba preklenúť neistotu, nedokonalosti svojho života, túžba po dokonalom a bohatšom živote, v ktorom žije buržoázia alebo človek s vyšším a stabilnejším sociálnym postavením, predsa len zreteľne cíti, a prax ho o tom stále presvedča, že dostať sa do tejto vrstvy je veľmi ťažké a pre väčšinu ľudí jeho postavenia veľmi nepravdepodobné. A tak jeho základnou existenčnou túžbou zostáva zachovanie daného stavu. Táto túžba je v určitom zmysle ilúziou, ktorej iluzórnosť však malomeštiak nechce vidieť a ani sa mu takou nejaví. Keď sa riadi zásadami osvedčenými vlastnou praxou, i keď nezlepší svoje postavenie, aspoň vždy nejako prežije. Je to túžba, ktorá sa mu zdá omnoho realistickejšia ako viera nábožného človeka v opravdivosť posmrtného života. Naproti tomu človek, ktorý si stavia vyššie ciele ako zachovanie a udržanie svojho života, majetku a postavenia a má dialektický prístup k svetu, i keď tiež túži po životnom pokoji, úspechu a šťastí, vie, že takýto život, pokoj a šťastie sú len body, ktoré ak dosiahne, vzniknú mu znova nové problémy, ktoré musí riešiť a tak daný bod a stav prekročiť, ak má žiť a zachovať sa ako človek i ako komunista, t. j. ak má dať životu a jeho podmienkam ľudskejšiu podobu. Vie, že vývoj sa uskutočňuje cez protirečenia, ktoré človek musí riešiť v súlade s ich charakterom a so svojimi cieľmi, ktoré si vždy znova a znova tvorí a formuluje, vychádzajúc z dosiahnutého stavu. Pokoj je len dočasný, predstavuje len medzníky, ktoré musí človek dosiahnuť, aby nimi otváral cestu realizovania novej skutočnosti, cestu k svojej budúcnosti.

Ani komunistovi však nie je pritom cudzie hľadanie menšieho odporu, menšieho napätia medzi sociálnymi protikladmi, hľadanie strednej, mierovej cesty riešenia sociálnych konfliktov v záujme vytvorenia spravodlivejšej a ľudskejšej spoločnosti. Nechce totiž umele a samoúčelne vyhrocovať konflikty a vnášať nedorozumenia tam, kde sa ľudia i s protikladnými sociálnymi záujmami môžu dohodnúť. Preto skúma charakter jednotlivých sociálnych protipólov, snaží sa pochopiť príčiny ich rôzneho pohľadu na tie isté veci, hľadá možnosti dialógu a spolužitia na novej, ľudskejšej a teda i spravodlivejšej úrovni. Skúma tendencie vývoja protirečivého napätia medzi sociálnymi protikladmi, hľadá pre ľudí najschodnejšie modely riešenia ich konfliktov, pričom

bezprostredné osobné záujmy, a napokon i triedne záujmy podriaďuje všeobecnému ľudskému hľadisku, — progresu humanizácie človeka a jeho vzájomných vzťahov. Jeho dohody, kompromisy nie sú teda bezzásadovým komprominíctvom živelnosti, ani jeho revolučnosť nie je živelným anarchistickým používaním násilia, teroru a nihilistickým vzťahom k životu jednotlivcov, nie je krvilačným vraždením ani sebevraždou, ako formou úniku z konfliktovosti sveta. Avšak doterajšie základné sociálne konflikty a utrpenie nás držali sa mocou uzákoneného násilia jedných ľudí (sociálnych vrstiev) nad druhými. Ak tí, ktorí žijú takto na úkor druhých, nechcú sa dobrovoľne vzdať tohto svojho výsadného postavenia, tak sa tento stav, spojený s utrpením a s dehumanizáciou životných podmienok i depersonalizáciou väčšiny ľudí, môže odstrániť len kvalitatívnou zmenou doterajšieho systému — revolúciou, použitím väčšieho násilia, než má legitimná moc vládnucej triedy. Pričom samo násilie nie je podstatou revolúcie, ale len prostriedkom, ktorý by sa nemusel použiť, keby vládnuce triedy pochopili nevyhnutnosť kvalitatívnej zmeny zastaranej sociálnej štruktúry.

Pravda, problém radikálnosti, kompromisu a oportunistizmu je omnoho zložitejší, ako sme ho dosiaľ vyjadrili. Práve v riešení (a hlavne praktickom) sa vyjadrujú rozdiely medzi malomeštiackym a revolučným postojom.

Zdá sa, že dosiahnutie ideálu zlepšením doterajšieho stavu daného javu alebo danej situácie, keď už daný jav, systém je objektívne prežitý (napríklad daný systém metód práce alebo spoločenský systém), tým že sa budeme snažiť len odstrániť jeho negatívne stránky a upevniť jeho pozitívne, je oportunisticá činnosť, je malomeštiacky ideál. Za danej situácie zdôrazňujeme len klady daného javu, systému a svojej minulej činnosti. Nedostatky považujeme za druhoradé, náhodné, nevyplývajúce z daného javu, systému. V tomto stanovisku nejde nám o kvalitatívny obrat alebo zlom daného javu, systému, a radšej tvrdíme „... že tu bol určitý vývin, ktorý bol v podstate správny, teraz ho však zlepšime, a na miesto dobrého príde čosi lepšie, — nie na miesto zlého dobré“ (Györggye Lukács, Kultúrny život, 12. 1. 1968). Ide tu fakticky o popretie dialektiky vývoja a konzervovanie daného stavu — o oportunny postoj ku skutočnosti.

Protipólom oportunistizmu je radikalizmus, ktorý mieri na podstatu veci: radikálna zmena je zmena od základu. Radikalizmus môže vystupovať v zásade v dvoch podobách; v podobe rozumného či opravdivého revolučného radikalizmu, ktorý berie do úvahy zložitost situácie, jej rozpory, reálne rozloženie spoločenských síl, mnohonásobnú sprostredkovanost väzieb medzi nimi, uvedomuje si, že cesta od cieľu k výsledkom je zdĺhavá, klukatá a vyžaduje si často i dočasné kompromisy s podmienkami (ak niet dost síl na radikálnu zmenu), v záujme radikálnej zmeny, ktorá je jeho princípom.

Druhou formou radikalizmu je ultraradikalizmus — anarchizmus alebo extrémny ľavičiar sky radikalizmus. Ultraradikalizmus považuje za hlavné znaky radikálneho myslenia odmietanie akýchkoľvek kompromisov a prispôbovania sa realite a stavia požiadavku okamžitých radikálnych zmien. Je netrpezlivý. Extrémny radikalizmus charakterizuje predovšetkým spôsob myslenia

vekove mladých ľudí, ktorí, v dôsledku svojej praktickej neskúsenosti, osobnostnej nevyzretosti, čierno-bielej schémy hodnotenia skutočnosti z hľadiska vzletných ideálov pravdy, slobody, dobra, spravodlivosti a humanity, ignorujú podmienky umožňujúce radikálnu zmenu. Takýto spôsob myslenia je čiastočne blízky aj ľuďom z tých profesií, v ktorých povaha je teoretické hľadanie pravdy alebo hlásanie ideálov humanity. Povaha intelektuálnej práce, zvlášť na úseku vedeckovýskumnom, nabáda človeka k pochybovaniu o všeobecne uznávaných pravdách i o vlastných schopnostiach a zmysle svojej vlastnej práce a vedie ho ku kritičnosti, sebakritičnosti a k neuznávaniu akýchkoľvek autorít. Naproti tomu u mladých ľudí sa navonok prejavuje prílišná dávka sebaistoty, odvahy i nekritičnosti k sebe samým, pričom vnútorne túžia po nových autoritách, vzoroch a radách skúsenejších a nebadane sa môžu stať predmetom manipulácie skúsenejších. Vo svojej sebaistote, odvahe a nekritičnosti sa vonkajškovo stávajú podobní politikom, ktorí sú práve pri moci a ktorí sú povahou svojej profesie nútení riešiť problémy okamžite, rozhodne, sebaiste a neomylné. Extrémni radikalisti sa svojou sebaistotou a nekritičnosťou podobajú aj skúseným konzervatívcom (proti ktorým sa búria), ktorí čerpajú svoju sebaistotu a nekritičnosť zo svojich životných skúseností o ustálenosti a nemennosti existujúceho, a na rozdiel od pesimistov prijímajú existujúce nielen ako jediné možné, ale ho aj schvaľujú ako jediné dobré a správne.

Malomeštiak je svojou podstatou najbližšie ku konzervatívcom. Avšak ak historický vývoj a udalosti ohrozujú jeho majetok a sociálne postavenie, stáva sa radikálnym. Jeho radikalizmus je však na rozdiel od revolučného radikalizmu a ultraradikalizmu iba pseudoradikalizmom („pivným“ radikalizmom), pretože neriskuje za nijakú cenu ani svoj život, ale ani len svoj majetok a svoje sociálne postavenie. Je stelesneným oportunistom. Všade vyhľadáva možnosť kompromisov.

Svojím rešpektom k reálnym podmienkam sa malomeštiak navonok podobá tiež revolučnému radikalistovi, a svojimi kompromismi skúsenému politikovi, ktorý vo svojom rozhodovaní a konaní vychádza z triezveho hodnotenia, zváženia postavenia a potencie spoločenských síl. Politik má moc, vyplývajúcu z jeho profesionálnej činnosti rozhodovať za druhých, a preto, ak má rozhodovať o osudoch a živote iných ľudí v prospech nich samých, je jeho spoločenskou povinnosťou reálne zvážiť situácie. Vo svojej činnosti neriskuje len svoje postavenie a svoj život, ale aj život a postavenie mnohých, a preto musí často robiť aj také taktické kompromisy — pre dosiahnutie cieľov skupiny, ktorej záujmy vyjadruje —, ktoré sa mu osobne priečia a z hľadiska záujmov svojej osoby by ich vôbec nerobil. Človek z iných profesií rozhoduje viac-menej len o sebe, produkty svojej činnosti iba dáva k dispozícii iným — nerozhoduje o iných ľuďoch, a preto môže i viac riskovať.

Aj malomeštiak, ak nemá politickú funkciu, rozhoduje len o sebe. Ak však má politickú funkciu, vyjadruje v nej svoju kompromisnícku a oportúnnu podstatu: kompromis nie je pre neho občasným prostriedkom, praktickou metódou dosiahnutia cieľa daného spoločenstva, ale programovou zásadou. Malo-

meštiak totiž nemá záujem, ani si nestavia za cieľ prekročiť dané, existujúce — prispôsobuje sa mu veľmi pružne, a ak analyzuje postavenie síl, tak len preto, aby sa priklonil k väčšej sile, ktorej poklonkuje, slúži, avšak ani pre ňu sa plne neangažuje — vždy drží „dve železka“ v ohni, aby sa nespálil, pričom aj vyčkávacia taktika vhodnej príležitosti má u neho značnú úlohu. Ak si svet prispôsobuje sebe, tak sa táto aktivita redukuje u neho len na špekuláciu a intrigy. Spoločensko-politické situácie nestvárnúje cieľavedomými hnutiami, ale živelné svojimi intrigami, úplatkárstvom, karierizmom, konzumom, päťolízáčstvom voči mocnejšiemu a vyššie postavenému a podobne. Vzniknutým situáciám dáva svoj, tiež len malomeštiacky, konzumný, koristnícky rozmer a význam. Robí z nich svoje príležitosti. Ostatní ľudia, ak chcú normálne, na úrovni doby žiť, musia sa potom tiež chtiac-nechtiac čiastočne týmto situáciám prispôbovať.

Podstata malomeštiactva nie je teda aktivita cieľavedome zameraná na prispôbovanie a osvojovanie si sveta, hoci navonok sa jeho činnosť môže aj takto javiť, ale prispôbovanie sa svetu, prisvojovanie si a využívanie toho, čo je hotové, ako prostriedku uspokojenia svojich žiadostivostí, potrieb a záujmov.

ЗАМЕТКИ К ОДНОЙ ФОРМЕ ЛОГИКИ И ДИАЛЕКТИКИ

Здена Главкова

Противоречивость общественного бытия мелкого буржуа и не только его, а также средних слоев общества вообще, приводит их к особой гибкости мышления. Гибкое, недогматическое отношение к действительности, к человеческим качествам, равно как и блестящая способность и умение сообразоваться с любыми условиями, использовать их и пережить их, не только обеспечивает им успех, а также вызывает впечатление, как будто мы имеем дело с опытными людьми и со совершенными диалектиками. Рискованность их общественного бытия для них особенно неприятна и поэтому их мышление в своей сущности остается на почве формальной логики (часто оперируют союзами „или — или“), которая своим отрицанием противоречий поддерживает в них чувство постоянства и логичности их рассуждений.

Однако, когда они вынуждены признать противоречивость действительности, или же когда они должны выбрать одни из антиполюсов и стать на его сторону, тогда они становятся осторожными, нерешительными, оппортунистами и стараются идти на компромисс, примирить непримиримое при помощи союзов „и — и“. Только в случае, если под непосредственной угрозой находятся их жизненные интересы, они недвусмысленно отстаивают принцип „или — или“, а именно всегда в направлении своей пользы, своего положения, имущества, своей жизни. Собственная жизнь является для них высшей ценностью, и эта единственная постоянная точка в относительном мире и ценностях в конечном итоге и определяет мышление их „здорового ума“.

На фоне революционного радикализма и ультрарадикализма выделяется ложность их радикализма и на фоне компромиссов опытных политиков выделяется их компромиссность, их оппортунизм.

Zdena Hlávková

The contradiction of the social existence of both a petty bourgeois and middle classes at all spurs them to the peculiar flexibility of their thinking. The flexible, undogmatic, relative attitude toward reality and human values, as well as the excellent faculty and ability to adjust to any circumstances, profit by them and survive, ensure them not only their success, but create about them the image of people experienced by life and perfect dialecticians. However, the risky contradiction of their social existence is not particularly pleasant for them. And therefore, their thinking, in fact, remains on the ground of formal logic — operating with the conjunctions „or — or“, — that in its very negation of contradictions sustains their feeling that their reflection is firm and logical. But when compelled to admit the contradiction of reality or decide between two antipoles and stand for one of them, they become careful, irresolute, opportune, and try, with compromise, to reconcile that irreconcilable with the conjunction „both“. Only when their existential concerns are threatened directly, they incline to the principle „either — or“ and that towards their own benefit, status, wealth, life. For own life presents to them as the highest value. And this still point in the relativity of the world and their values determines also the peculiar way of thinking of their „common sense“.

In the confrontation with experienced politicians their compromises and opportunism emerge, and in the confrontation with the revolutionary radicalism and ultraradicalism their pseudoradicalism is apparent.